

מכילתא דרבי ישמעאל

מכילתא דְּרַבִּי יִשְׁמַעֵאל

מהדורה לימודית

הטקסט הוכן ע"י דן בארי על יסוד עדי נוסח ישירים, ובראשם קטעי הגניזה וכתב יד אוקספורד, ולאור הערות החוקרים. נוקד לפי לשון חכמים, בהשראת כ"י קאופמן ושאר עדי העברית המשנאית. הושלמו הפסוקים. הובהרו המלים הלועזיות והמלים הנדירות. מספרי ההלכות ללא סוגריים הם אלה הנמצאים בקטעי גניזה, עם סוגריים, משוערים.

קוֹדֵן ירושלים

מכילתא דבי ישמעאל

מהדורה ראשונה, 2019

הוצאת קורן ירושלים

ת"ד 4044 ירושלים 9104001

טל': 02-6330517 פקס: 02-6330534

www.korenpub.com • koren@korenpub.com

© כל הזכויות על גופן קורן ועל עיצוב הטקסט שמורות
להוצאת קורן ירושלים בע"מ 1981, 2019.

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל
דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר כל חלק שהוא מן החומר
שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמחיל.

מסת"ב 1-920-301-965-978 ISBN

נדפס בישראל 2019 Printed in Israel

תוכן העניינים

13	מִסְכָּתָא דְפִסְחָא (שמות יב, א-יג, טז)
139	מִסְכָּתָא דְוִיהִי בְשִׁלַּח (שמות יג, יז-יד, לא)
211	מִסְכָּתָא דְשִׁירְתָא (שמות טו, א-כא)
285	מִסְכָּתָא דְוִיסַע (שמות טז, כב-יז, ז)
331	מִסְכָּתָא דְעַמְלֵק (שמות יז, ח-יח, כז)
381	מִסְכָּתָא דְבַחֲדָשׁ (שמות יט, א-כ, כו)
463	מִסְכָּתָא דְנֻקִין (שמות כא, א-כב, כג)
571	מִסְכָּתָא דְכִסְפָּא (שמות כב, כד-כג, יט)
609	מִסְכָּתָא דְשִׁבְתָא (שמות לא, יב-יז; לה, א-ג)

מבוא

המכילתא היא מדרש תנאים על חלקו המרכזי של ספר שמות. בארמית, מידה נקראת מכילה, ומכילתא' הן 'המידות'. בלשון חכמים למילה מידה יש גם משמעות של 'הלכה'. פירוש שם החיבור הוא אם כן 'הלכות'. אך במהלך הדורות השתרשה ההגיה מכילתא לכינוי מדרש זה. שמו המלא של המדרש הוא 'מכילתא דרבי ישמעאל', על שם התנא הראשון המוזכר בו. בלי קשר לשמה, המכילתא היא מדרש הלכה שנוצר בבית מדרשו של רבי ישמעאל. קיים מדרש תנאים מקביל, מבית מדרשו של רבי עקיבה, המכונה מכילתא דרבי שמעון בן יוחי. המכילתא דרבי ישמעאל מחולקת לתשע 'מסכתות', ובכל אחת מהן 'פרשות', המחולקות ל'הלכות'. החלוקה להלכות נשתמרה רק בקטעי המכילתא שנמצאו בגניזה הקהירית. המכילתא היא מדרש פרשני, הדורש פסוק אחרי פסוק, כמעט ללא דילוג, את ספר שמות מפרק יב עד פרק כג, ועוד כמה פסוקים מפרק לא. מתוך כך, אף על פי שעיקר עניינו בירור ההלכות, הוא גם דורש בהרחבה את הפסוקים שעניינם אגדי, ועל כן מגיע החלק האגדי כמעט למחצית גודלו.

התורה שבעל-פה

התורה שבעל-פה, ובעיקר חלקה ההלכתי, נמסרה בשתי צורות: מדרש ומשנה. המדרש הוא הצורה הראשונה של התורה שבעל-פה, והוא נסמך על התורה שבכתב: הוא דורש את הפסוקים, וחוקר ומפרש את משמעותם ההלכתית. כך היה כבר בימי עזרא, כעדות הכתוב שם (נחמיה ח,ח): 'וַיִּקְרְאוּ בְּסֵפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מִפֶּה שֶׁל רִבִּי, וַיְבִינּוּ בְּמִקְרָא'. במרוצת הדורות הלכה והתרחבה התורה שבעל-פה, ובדרך המדרש למדו החכמים מן הפסוקים הלכות שאינן מפורשות בהם, על ידי דרכי הסקה מוגדרות, שהן המידות שהתורה נדרשת בהן: קל וחומר, גזרה שווה, בניין אב, פרט וכלל ועוד. זו היתה הדרך העיקרית של לימוד התורה בימי הבית השני.

ההלכות שנמסרו ללא זיקה אל פסוק נשנו בפני עצמן, ובמשך הזמן קובצו יחד לפי העניין שעסקו בו. קובצי הלכות על פי נושאים נמסרו בצורת מסכתות העוסקות כל אחת בנושא מרכזי, כמו: ברכות או מעשר. החומר ההלכתי שהלך וגדל נמסר בעל פה מדור לדור, והתגבש לכששים מסכתות, הסדורות בשישה סדרים, הם המשנה, שנלמדו בבתי המדרש במקביל למדרשים על פסוקי התורה.

חכמי הפרושים, שפעלו בארץ כבר בזמן מלכות בית חשמונאי, הם אשר מסרו מדור לדור את התורה שבעל-פה, פירושה, פירוטו והרחיבו אותה בשתי הדרכים האלה, המדרש והמשנה. דורות אלו נזכרים בשם 'הזוגות', האחד נשיא הסנהדרין והשני אב בית הדין. החכמים שלאחר הזוגות, בערך משנת ארבעים לספירה, נקראים תנאים (כלומר השונים את ההלכות בעל-פה). מבחינים בהם חמישה דורות עד לחתימת המשנה בסוף ימי רבי יהודה הנשיא ב־220 לספירה בערך.

פני תקופת התנאים

תקופת התנאים (220) היתה אחת הקשות בתולדות עם ישראל, תקופת תהפוכות מדיניות שתוצאותיהן מורגשות עד ימינו. שורש האסונות שפקדו את העם נעוץ בתקופה החשמונאית, במאה הראשונה לפני הספירה. כתוצאה ממלחמת האחים שבין אריסטובולוס והורקנוס בני ינאי והילני המלכה, השתלטו הרומיים על הארץ וביטלו את הממלכה החשמונאית העצמאית. עם ישראל איבד את מדינתו הריבונית. התנגדות חלק גדול מן העם לשלטון הרומי התבטא במרידות כבירות, שהסתיימו במפלה נוראית, וגרמו למאות אלפי הרגים ושביים ולהרס רב. בעקבות המפלה חלו בעם תמורות רבות בהרכב האוכלוסיה ובמקומות יישובה, בחיי הרוח, ובמעמד חכמי הפרושים בקרב העם.

לקראת סוף המרד הגדול, שבמהלך דיכויו החריבו הרומאים את בית המקדש בשנת שבעים לספירה, ריכו רבן יוחנן בן זכאי חלק מן החכמים ביבנה ועיצב שם את חיי הדת במסגרת המציאות החדשה שנוצרה, ללא מקדש. באותו פרק נעלמו מן הבמה הצדוקים והאיסיים, וחכמי הפרושים, התנאים, הם אשר שיקמו ועיצבו את חיי העם מאז ועד היום.

כשני דורות לאחר חורבן הבית, פרץ בארץ מרד חדש, בהנהגת בר כוכבא, מרד שהסתיים עם נפילת ביתר באסון עוד יותר גדול מחורבן הבית, באבדות, בשמד ובאיסור מגורי יהודים בירושלים ובאזור נרחב סביב לה. הסבל והייאוש של אותו הדור ניכרים היטב בדברי האגדה ובסיפורי המעשים הפוריים בספרות התנאים. רק הודות לאמונה החזקה שידעו החכמים לנטוע בלב העם באמצעות דרשותיהם ובדוגמתם האישית, יכלו לצמוח מחדש החיים היהודיים. היצירתיות המתבטאת בספרות התנאים היא מופת של אמונה בה, תקווה, אהבת העם, הארץ והתורה, ושל ביטחון בנצח ישראל.

בדורות שאחרי החורבן עסקו החכמים באיסוף התורה שבעל-פה ובפירוש ההלכה והרחבתה. מלאכה זו נעשתה ביבנה שבשפלת יהודה, ואחרי כשלון מרד בר-כוכבא באושא שבגליל המערבי, ובמקומות נוספים. בכל אחד מבתי המדרש שלהם נוצרה משנה, ונקבע מדרש הלכה, כל אחד לפי שיטתו, והתקיימו ויכוחים ומחלוקות. גם בתחום האגדה יצרו החכמים מדרשי פסוקים. בדור החמישי לתנאים, ניצל רבי יהודה הנשיא את השקט ששרר בין היהודים לשלטון הרומי ואת מעמדו הרם בקרב החכמים כולם כדי לערוך משנה אחידה, היא 'משנת רבי' או 'משנתנו', שתילמד מכאן ולהבא כקובץ המוסמך של התורה שבעל-פה. המשניות שלא נבחרו על ידו נקראו מעתה 'חיצוניות', וקובצו באוספים שונים. אוסף אחד כזה נשמר בצורתו, היא התוספתא, המסודרת במסכתות כמו המשנה. ההלכות שבתוספתא מקבילות לאלה של המשנה, אך נוסחו לרוב בלשון רחבה יותר. כמו כן, מצוי בה חומר אגדי רב. ברייתות משאר האוספים פורות בשני התלמודים.

מדרשי התנאים

המדרשים, שהם ההלכות הנסמכות לפסוקי התורה, נלמדו בבתי המדרש של התנאים על הסדר, מספר שמות (מן הפסוק 'החודש הזה', הפותח את החלק ההלכתי המובהק של התורה, אחרי סיפורי האבות וסיפור יציאת מצרים) ועד ספר דברים. המדרשים על ארבעת החומשים האלה המשיכו להימסר בעל-פה מדור לדור, עד שנערכו בכתב על ידי האמוראים בארץ ישראל, בחיבורים שאנו מכנים מדרשי הלכה, או באופן מדויק יותר מדרשי תנאים. כאמור לעיל, הם אינם עוסקים רק בהלכה, אלא רב בהם החומר האגדי, המודמן על פי רצף הפסוקים.

המחקר הראה ששני בתי מדרש עסקו במדרש, כל אחד על פי גישה מיוחדת לו: בית מדרשו של רבי ישמעאל, הנוטה יותר לפשטות ("דיברה תורה בלשון בני אדם") והמכיר באוטונומיה של מאמרים בלי זיקה לכתוב ("הלכה היא"), ובית מדרשו של רבי עקיבה, הנוטה לקבל מסקנות מרחיקות לכת יותר לפי המידות שהתורה נדרשת בהן, והמבקש לתלות כל הלכה בכתוב על ידי אחת המידות שהתורה נדרשת בהן. כך נוצרו מדרשים מקבילים על ספרי התורה, ארבעה מפי תלמידי רבי ישמעאל וארבעה מפי תלמידי רבי עקיבה. אבל לידינו הגיעו רק ארבעה חיבורים שלמים, אחד על כל חומש (באות מודגשת בטבלה). ואמנם נמצאו, משוקעים בקובצי מדרש אחרים, חלקים גדולים של המדרשים של בית המדרש המקביל, כך שאנו יכולים לסדרם בטבלה. עם זאת יש לציין שכל מדרש נערך על ידי עורכים שונים, ומכיל מובאות מן המדרש המקביל, כך שהמציאות מורכבת יותר. עם זאת, התמונה הכללית המצטיירת בטבלה נשארת נכונה. בנוסף, החומר האגדי אינו שונה בשיטתיות בין שני בתי המדרש.

ספר	דבי רבי ישמעאל	דבי רבי עקיבה
שמות	מכילתא דרבי ישמעאל	מכילתא דרבי שמעון בן יוחי
ויקרא	מכילתא דמילואים; מכילתא דערויות (בתורת כהנים)	ספרא, או תורת כהנים
במדבר	ספרי במדבר	ספרי זוטא
דברים	ספרי דברים (עד תחילת 'ראה')	ספרי דברים (מתחילת 'ראה')

החומר הרב שנאסף לחיבורים בכתב בתקופת האמוראים, הלוא הם מדרשי התנאים, המשנה והתוספתא, הוא תורתם של חכמי ארץ ישראל מן המאה האחרונה של ימי בית שני ועד סוף דור רבי יהודה הנשיא, כמאה וחמישים שנה אחר החורבן. ראוי לצרף לאוסף זה את מדרש האגדה 'בראשית רבה', שאמנם נתחבר בראשית ימי האמוראים, אבל רובו הגדול תנאי. ובכך יש בידינו ספריה המכילה את תורת ארץ ישראל, כתובה עברית, בלשון חכמים. תורת ארץ ישראל המשיכה להתפתח בדורות אמוראי ארץ ישראל עם התלמוד הירושלמי ועוד מדרשי אגדה ופסיקתא, בארמית גלילית מעורבת בעברית משנאית.

מתוך כל תורת התנאים הזאת מובאות בתלמוד הירושלמי ובתלמוד הבבלי הלכות וברייתות, ואגדות רבות. הן משמשות שם יסוד לדיונים שמטרתם בירור ההלכות והרחבתן, הוא העיסוק בתורה הנקרא תלמוד.

ראוי אם כן לתלמוד את המקורות התנאיים מתוך החיבורים המקוריים, בהקשרם, כלשונם, ולהבינם בפני עצמם עוד לפני שנגשים אל התלמודים, כמו שלומדים את התנ"ך וכמו שלומדים את המשנה בפני עצמם.

לשון חכמים

תורת התנאים נאמרה בעברית.

בתולדות הלשון העברית אנו מבחינים בארבע תקופות עיקריות:
לשון המקרא, לשון חכמים, העברית הרבנית, והעברית החדשה.

מתוך הלשון ששבטי ישראל דיברו בה כל עוד היו יושבים בארצם, התפתחה לשון שירית רבת הוד, שבה נכתבו ספרי הנביאים הגדולים, ופרוזה ספרותית בהירה שבה סופרו תולדות העם, היא לשון המקרא.

יש סימנים לכך שכבר בשלהי הבית הראשון החלה להתפתח לשון מדוברת עממית, ובה מאפיינים ראשונים של הלשון שתגיע לבשלות בספרות החכמים. עם שיבת ציון, חל בהדרגה בידול בין הלשון המדוברת, אמה של לשון חכמים, לבין הלשון שבה נכתבו הספרים של בית שני (חגי, זכריה, מלאכי, מגילת אסתר, ועוד, וספרים חיצוניים) היא לשון מקרא ספרותית שכבר לא דיברו בה.

החכמים לימדו את התורה שבעל־פה בלשון שבפי העם, לשון גמישה ועשירה, המתאימה לבטא את כל מצבי החיים, הריאליים והמחשבתיים. לשון זו הושפעה רבות מן הארמית שהיתה אז השפה הבין לאומית האיוורת, בתחביר, במערכת הזמנים, בתורת הצורות ובאוצר המילים. הארמית היתה מדוברת בעיקר בערים ואצל בני המעמד הגבוה, ואילו העברית היתה מדוברת בכפרים. כיבוש האימפריה הפרסית על ידי אלכסנדר הביא בעקבותיו גלי התיישבות של יוונים ומקדונים בארץ. בשל נוכחותה של אוכלוסיה גדולה יחסית של דוברי יוונית שהביאו עימם תרבות חומרית ומוסדות מדיניים ומשפטיים שלא היו מוכרים כאן, החלה חדירה של מאות רבות של מילים יווניות לעברית המדוברת. לאחר מלכות החשמונאים והשתלטות הרומיים על הארץ, גם מלים לטיניות בענייני צבא ומשטר נכנסו אל תוך השפה המדוברת בארץ ישראל, לרוב בצורה מיוונת. העברית שבה חבורי חיבורי התנאים נקראת לשון חכמים, או לשון המשנה.

בהדרגה גברה הארמית על העברית, ובדור שאחרי רבי יהודה הנשיא חדלה העברית להיות לשון חיה, וכל היהודים דיברו ארמית בחיי היום־יום. אך העברית המשיכה להיות לשון הלימוד בבית המדרש בדורות האמוראים, גם אם עירבו בה ארמית, המכונה לשון סורסי. החכמים, שידעו בעל־פה את ספרי המקרא וגם את כל המשנה ואלפי הלכות, הבחינו היטב בין שתי הלשונו, "לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמה", כמאמר רבי יוחנן, ראש החכמים בטבריה בדור השני לאמוראי ארץ ישראל (חולין קלו, ע"ב) והקפידו למסור את תורתם בדיוק כפי שקיבלוה. אחרי שנכתבה המשנה ושאר מקורות חז"ל, כתבי היד שימרו על ידי כתיבים מלאים וניקוד חלקי את אופן ההגיה של לשון חכמים, דבר שנמשך גם בימי הביניים. אבל לאחר מכן, במהדורות השונות שראו אור בדפוס, 'תיקנו' המהדירים את לשון המשנה על פי לשון המקרא, עד שנשתבשה ואיבדה את צורתה הייחודית.

קיימים כתבי יד מנוקדים שבאיכותם הם עדים ללשון המשנה האמיתית, ובראשם כתב יד קאופמן וכתב יד פרמה א' למשנה.

בבואי לנקד חיבורי ספרות חז"ל, שאבתי בעיקר מעדות זו, כדי שהקורא יוכל לבטא את דברי חכמינו בצורה הקרובה ביותר למה שהיה בפייהם. לימוד לשון חז"ל הוא מקצוע מכובד וראוי ללמדו לפני עצמו. להכנת מהדורה זו נעזרתי במיוחד במחקריו של רבי ומורי פרופ' משה בר אשר, ואף התייעצתי עמו בעל פה בנקודות שהיו מסופקות לי. הקורא הרגיל לקרוא את דברי חכמינו מן הדפוסים המצויים עלול להיות מופתע מן הניקוד במהדורה זו, והוא מוזמן לפנות אל הספרות המקצועית בנושא.

הטקסט המוגש במהדורה זו ללומד

לאור מסקנותיו של פרופ' מנחם כהנא במהדורתו המדעית של מסכתא דעמלק שבמכילתא, בחרתי להשתמש בטקסט של הגניזה הקהירית במקומות שבהם הוא קיים, ובכתב יד אוקספורד בשאר המקומות. נעזרתי בשאר כתבי היד לתיקון הטקסט במקומות המשובשים.

כמו שצויין בשער הספר, אין זו מהדורה מדעית, כי אם מהדורה לימודית. מטרתה להביא לפני הלומד את הטקסט המקורי והטוב ביותר שאפשר, על סמך מסקנות המחקר בספרות חז"ל, מבלי להביא ראיות להכרעות שנתקבלו, ובצורה הנוחה ביותר להבנתו.

- ניקוד, על פי מיטב ידיעותינו על לשון חכמים.
- פיסוק.
- חלוקה לשורות, כדי לאפשר הטעמה נכונה בקריאה, ולהבליט את הקצב המיוחד של דברי חז"ל, שנשנו על פה.
- השלמת הפסוקים עד סוף העניין הנדרש בו, במקומות שכתוב בהם וגו' בכתבי היד ובדפוסים.
- הבאה שיטתית של הפסוק הנדרש בשלמותו בראש הדרשות עליו. הפסוק הנדרש מודפס באפור, וכן בעקבותיו המובאות של חלקי הפסוק עד סוף הקטע הדורש אותו.
- חלוקה להלכות ומיספורן, על פי מה שמופיע בקטעי הגניזה, ובמקומות אחרים על פי השראתם, ובסוגריים מרובעים.
- ביאור המלים הקשות, במיוחד הלועזיות, על פי העולה מן המחקר.

אין במהדורה זו פירוש למכילתא. כאמור, מטרתה היא להציג את הטקסט לבדו, בצורה מיטבית. הלומד מופנה לעיין בפירושים השונים המוזכרים בביבליוגרפיה.

דרך לימוד

אני ממליץ לקרוא את המכילתא בקול רם, באיטיות, ולתת ללשונה לחדור לתודעה בנחת, בלי להקשות. להקשיב לשיח של חכמינו לדורותיהם, ולספוג בהדרגה את מתיקותה המיוחדת של תורת ארץ ישראל, את אהבת העם והארץ, את האמונה במי שאמר והיה העולם והביטחון בישועתו, העולים במלוא עוצמתם וניחוחם העדין מבין שורות מדרשי התנאים. מתוך כך תובחן האווירה המיוחדת של בית מידרשו של רבי ישמעאל. על ידי קריאה חוזרת, הרבה קשיים ייעלמו מאליהם ויובן התוכן, ואור תורתם של חכמינו יאיר ישירות.

כדי להבין את המושגים ההלכתיים המופיעים במכילתא ובשאר מדרשי ההלכה כדאי ללמוד את הפרקים במשנה העוסקים בהם, שם הם נסקרים בצורה שיטתית יותר, ואפשר ללמוד ממפרישי המשנה במקום. כמו כן מומלץ לקרוא בתורה מראש את הפרקים הנדרשים במדרש.

תודות

לפרופ' משה בר אשר, שלימדני לשון חז"ל, וגם הוציא אותי מן הספק בכמה סוגיות בניקוד המכילתא. לד"ר אפרים הררה, שעבר על הטקסט, תיקן שגיאות והציע ביאורים. לרב דוד ברחיים, על לימוד משותף מעמיק ושיחות על ספרות חז"ל ודרכי הוראתה.

לרב אלי דורדק, על עידודו והערותיו המחכימות.
 לנתן הררה, שהשלים את הפסוקים.
 לאיתן שכטר, תלמיד הישיבה התיכונית נוה שמואל, שעבר בשיטתיות על הטקסט וציין את
 המלים הצריכות ביאור עבור הלומדים בני גילו.

ביבליוגרפיה חלקית

כתבי יד:

קטעי גניזה, באחד עשר עותקים, שומרים על לשון חז"ל ונוסחאות מקוריות. בעותק א (מאה י"א)
 ובעותק ג נשמרו מספרי ההלכות.
 כ"י אוקספורד, אשכנזי, 1291. הטוב שבכתבי היד השלמים.
 כ"י מינכן, איטלקי, 1433.
 כ"י ואטיקאן, איטלקי, מאה י"ד. קרוב לכ"י מינכן.
 כ"י רומא, איטלקי, מאה י"ד.
 ע' מ. כהנא, אוצר כתבי יד של מדרשי ההלכה, ירושלים תשנ"ה.

מהדורות המכילתא:

דפוס ראשון, קונסטנטין רע"ה.
 דפוס שני, ונציה ש"ה.
 עם פירוש 'מדות סופרים', מהדורת א"ה וייס, וינה תרכ"ה.
 עם פירוש 'מאיר עין', מהדורת איש שלום, וינה תר"ל.
 עם פירוש המלבי"ם, ורשה תרל"ד.
 מהדורה מדעית הורוויץ-רבין, פרנקפורט תרצ"א.
 מהדורה מדעית עם תרגום אנגלי, לאוטרבך, פילדלפיה 1935.
 מ. כהנא, המכילתות לפרשת עמלק, ירושלים תשנ"ט.

רקע

להבנת ספרות התנאים, מומלץ לעיין במחקריהם של י. נ. אפשטיין, ש. ליברמן, ע. צ. מלמד, א.
 גולדברג, מ. כהנא, ענת רייזל, א. שנאן.
 ללשון חז"ל, י. קוטשר, מ. בר אשר.
 ליוונית שבלשון חז"ל, ד. שפרבר.

ראו גם סדרת ההרצאות של אביגדור שנאן ביוטיוב: **אבני פינה – מבוא לספרות האגדה**

מסכתא דפסחא

פרשה א שמות יב,א

[א] "וַיֹּאמֶר יי אֵל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן, בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר."

שׁוֹמֵעַ אָנִי, שְׁהִיָּה הַדְּבַר לְמֹשֶׁה וּלְאֶהֱרֹן.

כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר:

"וַיְהִי בַיּוֹם דְּבַר יי אֵל מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם,

לְמֹשֶׁה הָיָה הַדְּבַר, לֹא הָיָה הַדְּבַר לְאֶהֱרֹן!

אִם כֵּן, מַה תִּלְמַד לומר "אֵל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן"?

מִלְמִיד שְׂכֵשֵׁם שְׁהִיָּה מֹשֶׁה כָּלֵל לַדְּבָרוֹת,

כֵּךְ הָיָה אֶהֱרֹן כָּלֵל לַדְּבָרוֹת.

וּמִפְּנֵי מַה לֹא נִדְּבַר עִמּוֹ?

מִפְּנֵי כְבוֹדוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה.

נִמְצָאָת מִמַּעַט אֶהֱרֹן מִכָּל הַדְּבָרוֹת שְׁבִתוֹרָה,

חוּץ מִשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת, מִפְּנֵי שְׂאֵי אֶפְשָׁר.

[ב] דְּבַר אַחֵר:

"אֵל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן", לְמַה נֹּאמֵר?

וּלְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר:

"וַיֹּאמֶר יי אֵל מֹשֶׁה: רְאֵה נִתְתִּיךָ אֱלֹהִים לְפָרְעָה."

אִין לִי אֵלֶּא מֹשֶׁה דִּין לְפָרְעָה, אֶהֱרֹן, מִיָּנִין?

תִּלְמַד לומר, "אֵל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן", הַקִּישׁ אֶהֱרֹן לְמֹשֶׁה:

מַה מֹשֶׁה דִּין לְפָרְעָה, אִף אֶהֱרֹן דִּין לְפָרְעָה;

מַה מֹשֶׁה אוֹמֵר דְּבָרָיו וְלֹא יֵרָא, אִף אֶהֱרֹן אוֹמֵר דְּבָרָיו וְלֹא יֵרָא.

[ג] דְּבַר אַחֵר:

"אֵל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן",

שׁוֹמֵעַ אָנִי, כָּל הַקּוֹדֵם בְּמִקְרָא הוּא קוֹדֵם בְּמַעֲשֵׂה;

כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: "הוּא אֶהֱרֹן וּמֹשֶׁה",

מִגִּיד שְׁשִׁנְיָהֶם שְׁקוּלִין זֶה בְּזֶה.

[ד] כִּיּוֹצֵא בְּדָבַר אֶתָּה אוֹמֵר:

"בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ."

שׁוֹמֵעַ אָנִי, כָּל הַקּוֹדֵם בְּמִקְרָא הוּא קוֹדֵם בְּמַעֲשֵׂה;

שמות יב,א

שמות יב,ו

שמות יב,א

שמות יב,ו

בראשית א,א

דְּבַר: נבואה. כמו בירמיה ה'יג: "וְהִנְבִיאִים יִהְיוּ לְרוּחַ וְהַדְּבַר בְּהֵם". | דִּין לְפָרְעָה: פירוש ל"אֱלֹהִים לְפָרְעָה". גדול ממנו ומחליט עבדו.

בראשית ב'ד
בְּשֵׁהוּא אָוִמֵר "בְּיוֹם עֲשׂוֹת יִי אֱלֹהִים אֶרְץ וְשָׁמַיִם",
מְגִיד שְׁשֻׁנֵיהֶם שְׁקוּלִין זֶה בְּזֶה.

בְּיוֹצֵא בְּדָבָר אֶתְּהָ אֹמֵר: [ה]

שמות ג'
"וַיֹּאמֶר: אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְיָךְ,
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב",
שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל הַקּוֹדֵם בְּמִקְרָא הוּא קוֹדֵם בְּמַעֲשֵׂה;
בְּשֵׁהוּא אֹמֵר:

ויקרא כ"ג
"וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב, וְאֶף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק,
וְאֶף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם",
מְגִיד שְׁשֻׁלְשָׁתָן שְׁקוּלִין כְּאַחַת.

בְּיוֹצֵא בְּדָבָר אֶתְּהָ אֹמֵר: [ו]

שמות כ"ב
"כִּיבִד אֶת אַבְיָךְ וְאֶת אִמְךָ".
שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל הַקּוֹדֵם בְּמִקְרָא הוּא קוֹדֵם בְּמַעֲשֵׂה;
בְּשֵׁהוּא אֹמֵר:

ויקרא י"ג
"אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ",
מְגִיד שְׁשֻׁנֵיהֶם שְׁקוּלִין כְּאַחַת.

בְּיוֹצֵא בְּדָבָר אֶתְּהָ אֹמֵר: [ז]

במדבר י"ו
"וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון וְכֹלֵב בֶּן יִפְנֵה,
מִן הַתְּרִים אֶת הָאָרֶץ, קָרְעוּ בְּגָדֵיהֶם."
שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל הַקּוֹדֵם בְּמִקְרָא הוּא קוֹדֵם בְּמַעֲשֵׂה;
תִּלְמַד לֹוֹמֵר:

במדבר ל"ב
"בְּלֹתֵי כָּלֵב בֶּן יִפְנֵה הִקְנִי וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון",
מְגִיד שְׁשֻׁנֵיהֶם שְׁקוּלִים כְּאַחַת.

בְּאֶרְץ מִצְרַיִם, חוּץ לְכַרְךְ. [ח]

אֶתְּהָ אֹמֵר חוּץ לְכַרְךְ, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּתוֹךְ הַכַּרְךְ?
בְּשֵׁהוּא אֹמֵר:
"וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה:

כְּצִאתִי אֶת הָעִיר, אֶפְרָשׁ אֶת כַּפֵּי אֵל יי,
הַקְּלוֹת יִחַדְלוּן וְהַבְּרַד לֹא יִהְיֶה עוֹד,
לְמַעַן תִּדַּע בִּי לִי הָאָרֶץ."
וְהִלֵּא דְבָרִים קֹל וְחִמְרָ?
וְמָה, אִם תִּפְלָה הַקְּלָה,

לֹא נִתְפַלֵּל מֹשֶׁה אֶלֶּא חוּץ לְעִיר,
דְּבוּר הַחֲמוּר,
דִּין הוּא שְׁלֵא נְדַבֵּר עִמּוֹ אֶלֶּא חוּץ לְכַרְךָ.
וּמִפְּנֵי מָה לֹא נְדַבֵּר עִמּוֹ בְּתוֹךְ הַכַּרְדָּ?
מִפְּנֵי שְׁהִיתָה מְלֶאכָה שְׁקוּצִים וְגִלּוּלִים.

[ט] וְעַד שְׁלֵא נִבְחַרָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל,
הָיוּ כָּל הָאֲרָצוֹת בְּשֵׁרוֹת לְדַבְרוֹת;
מִשְׁנִבְחָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, יֵצְאוּ כָּל הָאֲרָצוֹת.
עַד שְׁלֵא נִבְחַרָה יְרוּשָׁלַיִם,
הִיתָה כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁרָה לְמוֹצְבוֹת;
מִשְׁנִבְחָה יְרוּשָׁלַיִם, יֵצְאֵת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר:
"הֲשֹׁמֵר לָךְ פֶּן תַּעֲלֶה עֲלֵיךָ בְּכָל מְקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה,
כִּי אִם בְּמְקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יי".

דברים יב,ג

[י] עַד שְׁלֵא נִבְחַר בֵּית עוֹלָמִים,
הִיתָה יְרוּשָׁלַיִם רְאוּיָה לְשִׁכְנָה;
מִשְׁנִבְחַר בֵּית עוֹלָמִים, יֵצְאֵת יְרוּשָׁלַיִם, שְׁנֵאמַר:
"כִּי בַחַר יי בְּצִיּוֹן, אִוְיָה לְמוֹשָׁב לוֹ."
"זֹאת מְנוּחָתִי עַד יְעַד, פֹּה אֵשֵׁב כִּי אִוְיָה".

תהלים קל"ג

תהלים קל"ד

[יא] עַד שְׁלֵא נִבְחַר אֶהְרֹן,
הָיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁרִים לְכַהֲנָה;
מִשְׁנִבְחַר אֶהְרֹן, יֵצְאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר:
"בְּרִית מְלַח עוֹלָם הוּא לִפְנֵי יי לָךְ וּלְזֶרְעֶךָ אֲתָךְ."
וְאוֹמַר:
"וְהִיתָה לוֹ וּלְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֵנֶת עוֹלָם,
תַּחַת אֲשֶׁר קִנְא לְאֱלֹהֵיו וַיִּכְפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל."

במדבר י"ט

במדבר כ"ג

[יב] עַד שְׁלֵא נִבְחַר דָּוִד,
הָיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁרִים לְמַלְכוּת;
מִשְׁנִבְחַר דָּוִד, יֵצְאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר:
"הֲלֵא לָכֶם לְדַעַת,
כִּי יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נָתַן מִמְּלָכָה לְדָוִד עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם,
לוֹ וּלְבָנָיו, בְּרִית מְלַח."

דברי הימים ב י"ג

שְׁקוּצִים וְגִלּוּלִים: פסלים ומקדשים של אלילים. | בְּרִית מְלַח: ברית נצחית. כמו שהמלך משמר מזון מלחמתקלקל.

אם תאמר,

דן אני את הנביאים, שנדבר עמהם בחוצה לארץ!

אף על פי שנדבר עמהם בחוצה לארץ,

לא נדבר עמהם אלא בזכות אבות, שנאמר:

"כֹּה אָמַר יי: קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע, נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים,

רַחֵל מִבֶּבְהָ עַל בְּנֵיהָ, מֵאֲנָה לְהַנְחִים עַל בְּנֵיהָ בִּי אֵינְנוּ.

כֹּה אָמַר יי: מִנְעֵי קוֹלְךָ מִבְּכִי וְעֵינֶיךָ מִדְּמָעָה,

כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתְךָ, נָאִם יי, וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיְבֵי.

וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתְךָ נָאִם יי, וְשָׁבוּ בָנִים לְגְבוּלָם."

ירמיה לא יד-טז

ויש אומרים: [יג]

אף על פי שנדבר עמהם בחוצה לארץ,

לא נדבר עמהם אלא במקום טהרה שלמים, שנאמר:

"וְאֲנִי הֵיטִי עַל אוֹבֵל אוֹלֵי."

ואומר:

"וְאֲנִי הֵיטִי עַל יַד הַנְּהַר הַגָּדוֹל, הוּא חֲדָקָל"

ואומר:

"הִיָּה הִיָּה דָבָר יי אֶל יְחֻזְקָאֵל בֶּן בּוּזֵי הַכְּהֵן,

בְּאֶרֶץ כְּשָׁדִים עַל נְהַר כְּבָר, וְתֵהִי עֲלֵיו שֵׁם יַד יי."

דנאל חב

דנאל יד

יחזקאל אג

ויש אומרים: [יד]

נדבר עמו בארץ ונדבר עמו בחוצה לארץ,

שנאמר:

"הִיָּה הִיָּה דָבָר יי,"

"הִיָּה", שנדבר עמו בארץ;

"הִיָּה", שנדבר עמו חוצה לארץ.

יחזקאל אג

רבי אלעזר בן רבי צדוק אומר:

הרי הוא אומר:

"קום, צא אל הבקעה ושם אדבר אותך."

מגיד שהבקעה בשרה במים.

טו.

יחזקאל גכב

תדע שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ, שנאמר:

"וַיִּקָּם יוֹנָה לְבִרְחַת תְּרִשִׁישָׁה מִלְּפָנֵי יי."

וכי מלפני יי הוא בורח?

טז.

יונה אב

והלא כבר נאמר:

"אָנָה אֵלֶיךָ מִרוּחְךָ, וְאָנָה מִפְּנֵיךְ אֶבְרַח?
אִם אֶסֶק שָׁמַיִם, שָׁם אָתָּה, וְאֶצִּיעָה שְׂאוֹל הַנֶּדֶךְ.
אֶשָּׂא כִנְפַי שָׁחַר אֶשְׁכְּנֶה בְּאַחֲרֵית יָם,
גַּם שָׁם יֵדְךָ תִּנְחַנְנִי, וְתֹאחֲזֵנִי יְמִינֶךָ."

וּכְתוּב:

"עֵינַי יי הִמָּה מִשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ,"

וְאוֹמֵר:

"בְּכָל מְקוֹם עֵינַי יי צְפוֹת רְעִים וְטוֹבִים."

וְאוֹמֵר:

"אִם יַחֲתְרוּ בְּשֹׂאוֹל, מִשָּׁם יְדֵי תִקְחֶם,
וְאִם יַעֲלוּ הַשָּׁמַיִם, מִשָּׁם אוֹרִידֶם.

וְאִם יַחֲבֹאוּ בְּרֹאשׁ הַפְּרָמֶל,

מִשָּׁם אֲחַפֵּשׂ וְלִקְחֶתִים,

וְאִם יִסְתְּרוּ מִנְּגֵד עֵינַי בְּקִרְקַע הַיָּם,

מִשָּׁם אֶצְוֶה אֶת הַנְּחֹשׁ וְנִשְׁכָּם.

וְאִם יִלְכוּ בְּשִׁבְי לִפְנֵי אִיבֵיהֶם,

מִשָּׁם אֶצְוֶה אֶת הַחֶרֶב וְהִרְגֶתֶם,

וְשִׁמְתִי עֵינַי עֲלֵיהֶם לְרַעָה וְלֹא לְטוֹבָה."

וְאוֹמֵר:

"אֵינְךָ חֲשׂוֹךְ וְאֵינְךָ צִלְמוֹת לְהִסְתֵּר שָׁם פְּעִלִי אָנוּ!"

אָלָא אָמַר יוֹנָה,

אֵלֶיךָ לִי חוּצָה לָאָרֶץ. מְקוֹם שְׂאִין שְׂכִינָה נְגִלִית,

שְׂהַגוּיִם קְרוֹבֵי תְּשׁוּבָה הֵן, שְׂלֹא לְחִיב אֶת יִשְׂרָאֵל.

מוֹשְׁלוֹ מִשָּׁל, לְמָה הַדְּבַר דּוֹמֶה?

לְעִבְדוֹ שְׂלִכְהֵן שְׂבַרְח מִרְבוּ וְאָמַר,

אֵלֶיךָ לִי לְבֵית הַקְּבָרוֹת, מְקוֹם שְׂאִין רַבִּי יָכֹל לְבֹא אַחֲרָי.

אָמַר לוֹ רַבּוֹ:

"יֵשׁ לִי כְּנִיּוֹת כְּנִגְדְּךָ!"

כֵּךְ אָמַר יוֹנָה:

אֵלֶיךָ לִי חוּצָה לָאָרֶץ. מְקוֹם שְׂאִין שְׂכִינָה נְגִלִית,

שְׂהַגוּיִם קְרוֹבֵי תְּשׁוּבָה הֵן, שְׂלֹא לְחִיב אֶת יִשְׂרָאֵל.

אָמַר לוֹ הַמְּקוֹם:

תהלים קלטו-י

זכריה ד,י

משלי טו,ג

עמוס ט ב-ד

איוב לד,כב

יֵשׁ לִי שְׁלוּחִין הַרְבֵּה כְּיוֹצֵא בְךָ,
שְׁנֵאמֵר:

יונה א.ד.

"וַיִּי הַטִּיל רוּחַ גְּדוּלָה אֶל הַיָּם,
וַיְהִי סַעַר גְּדוֹל בַּיָּם, וְהָאֲנִיָּה חֹשְׁבָה לְהִשְׁבֵּר."

[יז] נִמְצְאָתָא אֶתְהָ אֹמֵר:

שְׁלִשָּׁה בְנִים הֵם:

אֶחָד תְּבַע כְּבוֹד הָאָב וּכְבוֹד הַבֵּן,
וְאֶחָד תְּבַע כְּבוֹד הָאָב וְלֹא כְבוֹד הַבֵּן,
וְאֶחָד תְּבַע כְּבוֹד הַבֵּן וְלֹא כְבוֹד הָאָב.

יִרְמִיָּה תְּבַע כְּבוֹד הָאָב וּכְבוֹד הַבֵּן, שְׁנֵאמֵר:

איכה ג.מב

"נִחַנּוּ פְּשַׁעֲנוּ וּמְרִינוּ אֶתְהָ לֹא סָלַחְתָּ."

לְפִי כֵךְ נִכְפְּלָה נְבוּאָתוֹ, שְׁנֵאמֵר:

ירמיה ל.ל.ב

"וְעוֹד נוֹסֵף עֲלֵיהֶם דְּבָרִים רַבִּים כְּהֵמָּה."

אֵלֵיהֶוּ תְּבַע כְּבוֹד הָאָב וְלֹא כְבוֹד הַבֵּן, שְׁנֵאמֵר:

מלכים א יט.ג-ד

"וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר:

מַה לְךָ פֹּה אֵלֵיהֶוּ?

וַיֹּאמֶר: קִנְאָה קִנְאָתִי לִי אֵלֵהִי צְבָאוֹת,

כִּי עֲזָבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,

אֶת מִזְבְּחֹתֶיךָ הִרְסוּ, וְאֶת נְבִיאֶיךָ הִרְגוּ בְּחָרֵב,

וְאוֹתָר אֲנִי לְבָדִי, וַיִּבְקְשׂוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ."

וּמָה נֵאמֵר שָׁם?

מלכים א יט-טז

"וַיֹּאמֶר יי אֵלָיו:

לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְּבָרָה דְּמִשְׁקָה,

וּבָאָתָּ וּמִשְׁחַתְּ אֶת חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל אָרֶם.

וְאֵת יְהוּא בֶן נִמְשִׁי תִמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל,

וְאֵת אֵלִישָׁע בֶּן שַׁפְט מֵאֲבֵל מְחוּלָה,

תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַחְתֶּיךָ."

שְׂאִין תִּלְמוּד (לוֹמֵר) "תַּחְתֶּיךָ",

אֵלָּא שְׂאִי אֶפְשָׁר בְּנְבוּאָתְךָ.

יִוְנָה תְּבַע כְּבוֹד הַבֵּן וְלֹא כְבוֹד הָאָב, שְׁנֵאמֵר:

.ית.

"וַיִּקַּם יוֹנָה לְבְרוּחַ תְּרִשִׁישָׁה מִלְּפָנַי יי,

יונה א.ג.

וַיֵּרֵד יָפוֹ וַיִּמְצָא אָנִיָּה בָּאָה תְּרִשִׁישׁ,

וַיִּתֵּן שְׂכָרָה וַיֵּרֵד בָּהּ,

לְבֹאֵ עִמָּהֶם תְּרִשִׁישָׁה מִלְּפָנַי יי."